

9. ԷՐԶՐՈՒՄՈՒՄ ՄԱՐԴ ԶԷՂԱՎ ՍՏԱՄԲՈԼՈՒՄ ԱՂԱ ԷՂԱՎ

էրդրումում ապրում էր մի ընտանիք, որը բաղկացած էր երեք անձնավորությունից, հորից, մորից և մի տղայից:

Որդին մի շատ վատ, շառլատան, անընդունակ տղա էր, իսկ հայրն էլ մի անպետք խարաղ:

Հայրը մեռնելուց հետո թողնում է միմիայն մի կով, ուրիշ ոչինչ:

Է՛հ, խեղճ մայրն ի՞նչ անի, ինչո՞վ կառավարվի, որդին բեղավաթ, ոչ մի գործի, բանի չի կպչի, խեղճը ստիպված կըսկսն կովի կաթը ծախել և այդպիսով ապրուստ հայթայթել ու ամեն օր տղին կը նախատես թե. «Գոնե հորդ սանիաթը արա, մի կտոր շոր հացի փող էլ է վաստկես»: Բայց որդին հեշ, որտեղ լուսացնում, էնտեղ էլ մթնացնում է ու իրա օրերը անցնում է պարապույթյամբ:

Օրվա մեկն էլ սրա ընկերները բըղբզն են մտնում թե. «Մենք պիտի էրթանք Ստամբուլ, չե՞ս գա իրար հետ էրթանք, այնտեղ մեր գործը լավ անց է»:

Սա էլ, խելքին կը զոռն դուքա տուն ու մորը կըսե.— է՛, մարս, դիտես ի՞նչ:

— Բ՛նչ,— կը պատասխանե մայրը:

— Ել վեր, հագրվե, որ մենք յարաններով պիտի էրթանք Ստամբուլ, այնտեղ մեր գործը շատ անց է: Ել, դուն էլ հաղըր եղիր, կովը հետվիս առնենք, էրթանք իսի մունտառ ոեղեն, բալքի այն—

տեղ մարդ դառնանք, այստեղ, այսպիսությունով մարդ չենք ըլլի:

Մայրը կըսե.— Ի՞նչ կըսես օղու, ի՞նչ հաղըր, ի՞նչ բան, ինչո՞ւ պիտի էրթանք, ունինք, շունինք դաթի մե կովմ ունինք. ան ալ տանինք ճամբան սատկեցնենք, ետև ի՞նչ էնենք, մանավանդ որ հորդ յաթիթյարն է, կովին կաշեմ կարոտս կառնեմ:

Տղան կըսե որ.— Չէ՛, այդպիսի բաներ չկա մեր աշխարհումը, արդեն վճռել պրծել ենք, ե՛լ, թե չէ անոնք կէրթան, մենք կը մնանք: Է՛հ, մայրն էլ ի՞նչ անի, ճարահատված գելնե, շալը կառնե, տղան ալ կովի չվանը բուկը կը ցկե, առաջ կը խառնեն հո՛, հո՛, կէրթան կը հասնին ընկերներուն, ու կը շարունակեն միասին ճանապարհները: Կովը կանանչ խոտը արծելով կէրթա, մայր ու տղա էլ բումբունալով-դունդունալով կէրթան ու կը հասնին ի մայրաքաղաքն Ստամբուլ:

Ընկերները կըհեռանան, այս տղան էլ կովի ու մոր հետ միասին կը գնան մի գետնափոր տուն կը բռնեն, մորն ու կովին կը տեղավորցնեն, իսկ ինքը կէրթա, ո՛ւր, միայն տերը դիտե:

Մութը գընգնի, դուքա տուն:

— Է՛, մայրս, բանըմ կա՞ ուտելու:

Մայրն ալ կըսե.— Ինչ որ աստված տվել է:

Կուտեն ու կը քնին:

Այդպես մի քանի օր, մի երկու շաբաթ կանցնի, որդին պետքը չի սեպե, թե գործի աշե, բանի աշե:

Մայրը կըսե.— Որդի՛ս, ախր ասպես բան չի ըլլի, բերիր աստեղ ինձի ցկիր, թե լավ գործ կա, ո՛ւր է հըբը ունի չես անե:

Տղան կըսե որ.— Մարս, քյարաստա է պե՛տք, քյարաստա՛:

Մի օր էլ կըսե.— Մարս, բեր իղի կովը ծախե՛նք, փարին քյարաստա առնեմ, գործ անեմ, թե չէ այսպիսով բան չի ըլլի:

Մարը մի քիչ կը ընդդիմանա, հըմը րդին բանի տեղ չի դնե: Կովը կը բերե, չվանը բուկը կը ցկե ու առաջ կը խառնե:

Սիրտն ելած մայրը ճար ու ճուր կանե, այսքանը կըսե թե.

— Օղո՛ւ, տանելուն կը տանիս, տես շխաբվիս, այդ մեյդան այնպիսի մարդիկ կան, որ շատ կը խաբեն:

— Ֆառա կաց մարս, աղոր համար դարդ մի էնե, ինձի չեն կրնա խաբե: Աստված դու առաջնորդե,— կըսե ու ճամբա կը ընկնի դեպի մեյդանը, կը հասնի խափանը ու կը կայնի:

Դրա դեմն էլ կա շինված մի շատ լավ, հոյակապ տուն: Հենց այդտեղ էլ բնակվում են այդ խաբեբանները:

Աղան կը տեսնի, որ մի խամ մարդ մի լավ կով ձեռքը կանգնած է, կը կանչե ծառաներից մեկին (բալկոնից ցույց տալով)։

— Տեսնո՞ւմ ես, կովը ձեռքը մոլորվել կայնել է, գնա՛ շո՛ւտ խարի՛ր, ձեռքիցը ա՛ռ, բն՛ր։

Այս ծառան էլ հավար, հավար դուքա, կը մոտենա ու կըսե.

— Բարի աշողում։

— Աստծու բարին։

— Ծախու է, հա՛, ի՞նչ տամ իսի դառղիդ։ (Մանչը կը զարմանա)։

— Ի՞նչ դառղա, ի՞նչ կըսես։

— Հորը ինչ, դառղիդ ի՞նչ տամ։

— Տո ո՞ւր է դառղա, իմ ծախածըս կո՛ւվ է, կո՛ւվ, լավ, եղոտ կով։

— Դե լա՛ւ, դինը ըսե, ի՞նչ տամ դառղիդ։

Խեղճ մանչուն հերսը գելնե, կըսե որ.— Գնա՛, ես ծախու դառղա չունեմ։

Ծառան քոռ փոշման, կէրթա, կըսե օր.— Աղա՛, չը կըցա խարել։

Սրա բարկությունը գուքա, կը կանչե ամենագլխավոր խարողին ու էլի ցույց տալով կըսե.

— Գնա՛, խարի՛ր, բեր, լավ դավումացու է, անենք և ուտենք։ Մյուսը ես նրա պես կը գնա կըսե.

— Բարի աշողում։

— Աստծու բարին։

— Աս ի՞նչ է ծախածդ, սառչա՛ է, ի՞նչ տամ, գինը ի՞նչ է։

Տղան կը զարհուրի ու կըսե ինքն իրան. «Այս ինչ տարօրինակ մարդիկ դուքան, մե կարգով մուշտարիմ չի գա, որ հողիս խայլառ էնեմ»։

— Իմ ծախածըս կո՛ւվ է կո՛ւվ, սառչան ի՞նչ է, բանն ի՞նչ է, կուղես առնել ըսե՝ կովիդ գինը ի՞նչ է։

Էլի ծառան կըսե.— Տո խելառ ես, ինչ ես, մեկ նայիր, դա կո՛ւվ է, սառչա է։ Լավ, գինը ասա տանեմ, թող գյումանով կով ըլլի։

Տղան կըսե որ.— Ես քեզի պեսներին ոչ մալ կուտամ և ոչ ալ գին կասեմ, հայդե, գնա քու ճամփան։

Սա էլ դատարկ կէրթա և միևնույն բանը կասե որ.— Չկարողացա, պինդ բան է շատ։

Աղայի հերսը շատ գելլե ու կըսե.— Բերեք մուշտակս, տեսեք ես հիմի ի՞նչպես կը բերեմ։

Հագնի կապն կը՝ գա մեյդան.

— Տղա՛ այս ինչ լավ պլտրչին է, ծախո՛ւ է:

— Այո, աղա:

— է, գինը ի՞նչ է:

— է,— կըսե, — քեղի պես աղային հետ բազար անելը որն է, դու չիտե՛ս ինչ է որ:

— Գիտեմ, համա դու էլ ասա,— կըսե, ու կը շարունակե,— պլտրչին տուր տանեմ, գնա դու գինը իմացիր, ով որ ինչ արժեցնե, ես նրանից հինգ դուրուշ էլ ավել տամ, տունըս էլ այդ լավ տունն է՛:

Տղան կը գնա հարց ու փորձ կանե, դիմանա որ խափված է. լավա՛յ կըսե ու կէրթա փողերն ստանալու: Ծառաներուն կասե, որ գնան փողերը բերեն: 7—8 դուրուշ կառնե, կը գնա էն դռանը մոտը կը կանգնի, որտեղ կովին հավար-հավար մորթում են: Ծառաները կասեն.— էլ ինչի՞ ես կանգնել, գնա՛ էլի:

Մանչը կըսե.— Հարս որ մեռավ, օսիաթ արավ թե. ե՛նչ կենեք էրեք, կովն որ կը ծախեք պոչը չը ծախեք, հիմի կաղաչեմ որ պոչը տաք, ձեզի որ պետք չէ:

Դրանք էլ կուտան, ասիկ կառնե ու յալլա դամուրընոցը, լա՛վ, սըխ մխել կուտա, մեջքը կը կապե, կէրթա տու՛, մորը կըսե.

— Քա, մարս, տեսար, կըսես թե «խաբվի՛ւ կը», այնպես մե աղայիմ ծախեցի, որ այսքանը բեյ տվեց, ըսավ օր՝ ժմյունն ալ ետև կուտամ», հըմը մարս ինչ գըլլի իսի մեր ղրկցներեն էվատի մե ղաթըմ հալավ ղայրա գտի:

Մարը կըսե.— Օղուլ ի՞նչ պիտի էնես, կենա ինչ սատանան առաջդ պայրաղ է բացել ուրմիշ ես եկե:

— Ծ՛, չէ, չի ըլլի, իլլաքի պիտի գտնիս:

Մայրը կէրթա մե ղաթըմ ղայրա կը բերե, մանչը ղութուղը կը զարնե, կէրթա պսոռկմախեռի մոտ ու կըսե.

— Ինձի մե լավ, 16—17 տարեկան աղջիկըմ շինե, ահան ալ շորերս, հաղու:

Պառիկմախեռը կասե թե.— Մի ոսկի է:

— Թող լինի, կտամ (մի ոսկին էլ արժե 8—9 ու.):

Կը շինե, կը հագցենե, ուղիղ մի սիրուն, շատ սիրուն աղջիկ:

Սա սպիտակ շալման ոտքից գլուխ կառնե, կէրթա այն աղայի պատշգամբի տակ կը կանգնի: Ծառաները կը նկատեն սրան, կը-

¹ Էրզրումում պլտրչին ասում են լավ, շաղ կովին, իսկ Ստամբուլում պլտրչին ասում են ճեղուկին (Ս. Բ.):

զան կը մոտենան ու կը հարցնեն, ի՞նչ է ուզում: Նա էլ կը պատասխանէ թե.

— Ձեր աղային հարցրեք թե աղջիկ պարոն սիրել չի՞ կամենում:

Սրանք կը նայեն երեսին, հրեշտակի նման մի սիրուն աղջիկ, կը ղնան աղայի մոտ ու հարց կառաջարկեն թե.

— Աղա, մի աղջիկ պարոն է եկել, ասում է թե. «Ձեր ազան աղջիկ պարոն չի՞ սիրում»:

Աղան հարցնում է.— Սիրո՞ւն է:

Ծառաները պատասխանում են.

— Շա՛տ սիրուն է, նայել անգամ չէ կարելի, սիրունութիւնից մարդ կամալի:

Աղան իսկույն կը հրամայէ.— Հրավիրեցեք:

Ծառաները կը ղնան և ներս կը բերեն. սրանք մեկս մեկու կը ողջունեն հետո աղան կասէ.

— Աղջիկ պարոն, ինչո՞ւ մի քիչ վաղ չէկար, այսօր մենք զա՛վուրմա էինք եփել և չատ լավը, վաղ գայիր բոգրաշը միասին ու՛տեինք: Բայց որ գա անցել է, կը հրամայե՞ք ձեզ համար զավուր՛մա բերել տամ մի քիչ ուտեք:

Աղջիկ պարոնն էլ կամք կտա: Աղան կը հրամայէ ծառաներին, որ բերեն սեղան պատրաստեն: Իսկ աղջիկ պարոնը իր մտքումը կասէ թե. «Գոնե չեղավ, չեղավ, մի անգամ էլն իմ կովիս միսը ուտենք»:

Սեղանը պատրաստելուց զանազան ուտելիքներով, ծառաները կը հեռանան, իսկ սրանք կը նստին կուտին, կը խմեն լավ, ուզածի պես, բավական ժամանակ էլ կանցնի, աղջիկ պարոնը կը հարցնէ թե.— Ձեր քնելու ժամանակը ե՞րբ է:

Աղան էլ պատասխանում է թե.— Ուզում ե՞ք հիմա էլ կարելի է քնել:

Ծառաներին կը հրամայէ անկողին պատրաստել: Նրանք էլ, ինչ որ աղան լավ և խաւ բաներ ունի առաջ կը բերեն, կը պատրաստեն ու հետո կասեն թե. «էլ ինչ կը հրամայեք»: Աղջիկ պարոնը կասէ, որ «ոչինչ» ու աղային կը հարցնի թե.— Չէ՞ր կարելի այս գիշեր ծառաներին մի կողմ հեռացնել:

Աղան կը կանչէ քառասուն ծառային ամեն միինն մի մի ոսկի կտա և կասէ.— Գնացեք, այս գիշեր դուք էլ քեֆ արեք, բայց որ լույսը կը բացվի արիք:

Սրանք ոսկիները կառնեն ու կնտըլ-մնտըլ սանդուղքներից իջ-

նելով կէրթան: Դռները կփակեն ու իրանք էլ պառկելու կը պատ-
րաստվին:

Աղջիկ պարոնը կասե որ.— Մեզանում սովորութիւնն է, որ ա-
ռաջ տղամարդը կը պառկի, հետո կինը:

Աղան կը պառկի, իսկ աղջիկ պարոնը ծխախոտը ծխելով ման
դուբա և կը հետազոտե սենյակները, թե ինչ աչքի ընկնող բաներ
կան: Բայց աղան համբերութիւնից դուրս էկած ասում է.

— Աղջիկ պարոն, դե արի՛:

— Հաւ, դուբամ,— կըսե, ու (դիտեք ինչ, էն մըխած պոչը էլի
իր մեջքում պահած ունի) էլի ծխելով ման դուբա:

Երկրորդ անգամ աղան կըսե.— Դե արի՛:

— Հաւ,— կըսե, ու պոչը մեջքից հանելու թատառով կանե:
Մեկ էլ որ կասե, սա պոչից բռնած ցույց կտա գլխավերեւից
ու կը հարցնե.

— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է:

Աղան ասում է.— Չգիտեմ, պոչ է, ինչ է:

— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է:— էլի,— աղա, իսիկ ի՞նչ է (վերջինը
ավելի բարձր ձայնով):

Հետո իրան զարնելով աղային. «Ղառղա է, թե սառչա է, թե
պլտրչին է, թե ղառղա է, թե սառչա է, թե պլտրչին է, թե (կըսե
ու կուտա շփաղ աղային) ղառղա՛ է, թե սառչա է, թե՛ պլտրչին
է», այնքան կը զարնե որ մարդը արյունովա, փրփրած, ուշաթափ
վայր կը ընկնի:

Աղջիկ պարոնը վերմակը քցելով վրան, ինչքան որ աչքի ըն-
կած բաներ կան և արկղիկով ոսկին կը հավաքե ու կէրթա, ջորերը
կը փոխե, իր ջորերը կը հագնի, և դեպի տուն կուղղե յուր քայլերը
և մորը կըսե.

— Մարս, ահա քեզ ոսկի և այսքան արծաթեղններն էլ ընծա,
կովն առնող աղան տվեց, տեսա՞ր ինչ լավ մարդու եմ ծախել, որ
ինքը իրան խղճովը կը վարձատրե և ասով որ՝ աստված ջհատ լի-
նի էլի կուտամ:

Սրան թողնենք իբա տունը, գնանք աղայի մոտ:

Հուսաբացին ծառաները դուբան: Մի երկու ժամ սպասելուց կը
տեսնին, որ ոչ ձայն կա և ոչ ծպտուն, իրանք իրանց կասեն. «Մեր
աղան այսքան երկար քնողը չէր, չը լինի մի վտանգ պատահած
լինի»: Մի քիչ էլ կըսպասեն, և ոչ մի ձայն:

Ծառաներից մեկը կըսե.— Ես կը գնամ և կը նայեմ:

¹ Բացատրութիւնն ասացողինն է (Մ. Կ.):

Նոր և նոր կը մտնի և կը տեսնի աղայի անկողինը գզված և արյունվա, կը հավաքե մյուսներին, որ իմանան բանի էությունը: Բոլորը կը հավաքվին կը դան, վերմակը հետ կը տանին և ինչ, աղան փրփրած, արյունվա ընկած է, հասարակ .անշնչացած: Մեկը ցած ձայնով ձայն կտա. «Աղա՛ (մի քիչ բարձր) աղա՛ (էլի բարձրը)՝, աղա՛:

Աղան էլ, մի հառաչ արձակելով՝ «Ը՛ - ը՛ - ը»:

— Տո տղերք, աղան դեռ կենդանի է ջո՛ւր, ջո՛ւր հասցրեք:

Ջուրը կը բերեն աղայի երեսին կը սրբսկեն, աղան ուշքի դուքս և կասե տնքալով.

— Ա՛խ, տղայք, դրող ուտինք, մահ ուտինք, այդ կովը շուտինք, գրող ուտինք, մահ ուտինք, այդ կովը շուտինք (երեք անգամ կը կըրկեն):

Ծառաները բանի էությունը հասկանալով ասում են. «Հ-ը-ըմ, աղջիկ պարոնը կովի տե՛րն է եղել»:

Սրանք էստեղ մնան, մենք գնանք էն տղայի մոտ:

էն տղան էլ երկրորդ օրը կը գա աղայի պատշգամբի տակ և ականջ կանե, թե, աղան մեռավ թե կենդանի է և ինչ է պահանջում, կամ ուղում: Լսում է, որ աղան ասում է.

— Ինձ համար ինկիլիզից մի հեքիմըմ բերել տվեք, այստեղիները չեմ ուզում:

Եվ ինչու համար, նրա համար որ այնքան խաբեբա է, որ ամբողջ քաղաքը խաբելով վառել է, վախենում է, թե այդտեղի բժիշկները կը թունավորեն իրան, ուստի կը պահանջե որ ինկիլիզից բերել տան:

էս տղան իմանալուն պես կը վազե պառկեմախեռի մոտ, ոսկին կը տա և կասե.

— Ինձ մի ինկիլիզ շինե:

Մի ցիլինտըն էլ նորը բերել կտա, ջորերը և իր ուզածի պես երիտասարդ, մի քանի պուզիլոկներ էլ կառնի, ձվի սպիտակուցը առանձին, դեղնուցը առանձին, ածխաջուր ու այդ տեսակ մի քանի բաներ դարսած մի կարզինի մեջ, անցնում էր փողոցներով ու բղավում.

— Ինկիլիզու եմ եկել, լավ, թագավորական լայնղ հեքիմ եմ:

Եվ երեք շորս անգամ անցնում էր հենց այն փողոցով, որտեղ էր աղայի բնակարանը: Այդ ըոպեին տեսնում է դռան ծառաներից մեկը և տուն է վազում, աղային ասում.

¹ Բացատրությունն ասացողինն է (Մ. Կ.):

— Աղա, մի հեքիմ է եկել ինկիլիզու, գուղես կանչեմ:

Աղան ասում է.— Կանչե, կանչե:

Մառան իսկույն գութա կը կանչե:

Սա էլ կը գա, վերև բարձրանալով աղայի մոտը կը քննե ցավերը ու կասե.

— Աղա, այս ինչ բան է, ասեմ ծեծել են, քեզ պես մարդուն ո՞վ պիտի վստահի ծեծելու, բայց քո վերքերը ելևում են, որ ծեծված է, այն էլ մեխերով, վերքերը մեխի տեղեր են:

Աղան կը զարմանա, թե այս ինչ լավ բժիշկ է. որ իսկույն հասկացավ բանի էությունը և կառաջարկե իր վարձատրությունն ու կըսե.

— Այժմ ի՞նչ է հարկավոր ինձ:

Նա էլ կը պատվիրե.— Բաղանիք:

Մառան իսկույն գնում է և պատվիրում, որ ոչ ոքի ներս չը թողնեն, որ յուր աղան է գալու և լավ պատրաստեն:

Կը գա, աղային էլ կըսե որ.— Արդեն պատրաստ է:

Աղան կըսե ծառաներին, որ.— Դուք էլ բոլորդ արիք գնանք, բոլորն էլ ուրախանում են և հավաքվում գնալու:

Բայց պ. բժիշկը ասում է, որ.— Ըս այդ տեսակ հագնված մարդկանց հետ տեղ չեմ գնում:

Եվ աղան կը հրամայե, որ ինչ խաս ու դումաշ շորեր ունեն նրանք հագնին և ոտներն էլ արծաթյա քոշերը:

Ամենքի պատրաստվելուց հետո երկու ծառան ընկնում են աղայի դոթուղներից և ուղևորվում են բաղանիք: Երբ հասնում են, ծառաները աղային հանվեցնում ու տանում են ներս, իրանք էլ սկսում են հանվելը: Այն ժամանակ բժիշկը ասում է.

— Դիտե՛ք ինչ, ես աղայի շահ տամարից պիտի արյուն առնեմ: Երբ սկսեմ, նա կը ճվճըվա. «Յամա՛ն հասե՛ք, օղնեցե՛ք» շըլինի թե այդ բոպերն ներս մտնիք, ես կը շշկլվեմ, սխալ կը կտրեմ և այն ժամանակ աղան բանից կը պրծնի:

— Լավ,— կասեն, ու ամենքը կը հեռանան առանձին-առանձին լողանալու:

Հետո բժիշկն է ներս մտնում՝ փեշտամալի տակից մեշքը փաթաթած կովի պուշը, ծխախոտը ծխելով գլոբակի շուրջը կը պըտըտի, իսկ աղան հառաչելով ասում է.

— Հեքիմ աղա, վերքերս կսկծեց, չեմ դիմանա:

Իսկ բժիշկը ասում է.— Թող քրքրի դեռ վաղ է, ժամանակ կա.— ու պուշը մեշքից քիչ-քիչ դուրս կհանե, երբ երրորդ անգամ ասում է,

թե. «Չեմ դիմանա», հեքիմը այդ բոլորին պոչը դուրս կը հանե ու զխավերեր կը կանդնի.

— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է:

Նրբ աղան պոչը կը տեսնի, հողուն տունը կը մարի:

Հեքիմը էլի կը կոկնե.— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է,— և երկրորդ անգամ էլի ծեծելով մարմնին, կը մրմնջա,— դառա՛, է, թե սառչա է, թե պլտրչին է, դառա է, թե սառչա է, թե պլտրչին է, թե դառա է, թե սառչա է, թե պլտրչին է: Նա կը բղավե, կաղաչե, օգնություն կը խնդրե, բայց ոչ մի տեղից, սա իրա դո՛ծը գիտե, տուր թե կտաս: Նրբ տեսավ, թե արդեն ուշաթափվել է, փրփրած վայր է ընկել, կը թողնե նրան այնտեղ այնպես և ինքը դուրս դալով, բոլոր շորերը, քոշերը կը հավաքե, դուռը ղրսից կը փակե ու կը գնա: Տանկով, շորերը կը ծախե քոշերը բոլորը, փողերը կառնե, շորերը կը փոխե ու տուն կէրթա, մորը ասելով.— Ահա, մարս, կովը առնող աղան էլի այսքան փող տվեց, ու ասաց որ. «Աստված շատ ըլլի, էլի կտամ»:

Դրան թողնենք իրա տունը, գանք մենք բաղանիք:

Մառանները մի բոլ լողանալուց հետո կըսեն.— Աղայի ձայնը էլ չի դա, արիք դնանք տեսնինք ինչպես եղավ:— Կգան որ ինչ, աղան էլի այն դրության մեջ է, դեռ ավելի վատ, քան թե տունն էր: Արյունը կը հեղա, ինքը փրփրած. մեկը մյուսին ասում է. «Մի գուցե այդ բժիշկը էլի կովի տերը լինե՞ր»: Կը լսեն, ականջ չի դնեն, որ աղան մի փոքր կը հրծծա, ձայն կը տան ցած ձայնով. «Աղա՛, աղա՛ (մի քիչ բարձր ձայնով), աղա՛», աղան ձայն է հանում. «Ը-ը-ը՛» հառաչ արձակելով՝ «Տղերք ջուր հասցրեք, աղան դեռ կենդանի է»: Էլի ջրով-մրով ուշքի կը բերեն, աղան էլի տնթալով կըսե.

— Դրո՞ղ ուտեի՞նք, մա՛հ ուտեի՞նք, այդ կովը շուտեի՞նք: Ա՛խ, գրո՞ղ ուտեի՞նք, մա՛հ ուտեի՞նք այդ կովը շուտեի՞նք:

Մառանները մեկ-մեկու երես են նայում և հասկանում էլի օյին-բաղությունը:

Վերջապես ծառաները դուրս գութան, որ շորերը հագնին ու աղային տուն տանին, կնայեն որ՝ ոչ շոր կա, ոչ ոտնաման, այս ինչ բան է. ձայն կտան, կը բղավեն, ոչ ոք լսող չկա և ոչ էլ մարդ է երևան դալիս: Վերջապես շատ իրարանցումից համամչին դութա, կը հարցնեն, նա էլ կը հայտնե, որ ինքը երբեք չէ եկել, ինչ որ իրանք եկել են ներս. «Ահա սա է իմ այստեղ գալը, ձեր գալուց հետո», ինչ անենք: Տուն կուղարկեն մեկիմ, որ շորեր բերի, հագնեն, տուն գնան: Շորերը կը հագնին, աղային կը հագնեն և կը

դնեն նասիլկի մեջ ու տուն կը տանին (որովհետեւ այն ժամանակ կառք չկար)¹։ Բաղանիքը, ասենք շատ թե քիչ յինել էր, վերքերը կակղացել էր ու ղեղերով, շնչին բաներով մի քիչ առողջացավ։

Մի ամիս ու կես, երկու ամիս անցնելուց հետո, էլի մեր տղայի միտքը փոխվեց թե. «Մեկ գնամ տեսնիմ աղաս ինչ է անում, մեռա՞վ ե՞ն կենդանի է՞»։ Յուր շորերով էլի կը գնա պատշգամբի տակ ման կը գա և կը լսե, որ աղան ասում է. «Ինձ համար աչք անցուցեք, երբ կը տեսնիք քյարվանը, ինձ իմ սց տվեք, որ պիտի գնամ հաճը, մի երկու տարի այնտեղ մնամ, թե չէ՝ էն սատանան որտեղ որ է կը գա և մի օր գլխիս մի վտանգ կը բերի, գնամ մի քանի ժամանակ հեռանամ, թե աստված տվեց էլի հետ եկա, լավ, թե չէ՝ ինչ որ կամեցել է՞»։ Այս տղան որ այս բաները կիմանա, իսկույն կը վաղե մեյդանը, Ջ ուղտ կը գնե, ուղտապանի շորերը, նրա աշկերտը մի օրով կը վարձե, կը գնա փողոցից զանգեր-ղլեր կառնե, ուղտերի վզից կը կախե ու փողոցով կանցկենա ու կը բղավե. «Մեծ քյարվան ունեմ 38 հատըս քրեհով եմ տվել երկուսըս է մնացել, ով որ կուզե թող գա հաճը կը տանեմ»։ Ծառան կիմանա, այս, կը գնա աղային կասե, որ.— Հաճը գնացող կա, մեծ քյարվան,— ասում է,— ասում է,— 38 հատըս քրեհով եմ տվել, մնացել է երկուսըս, ով որ կուզե, թող գա, տանիմ։

Աղան կը հրամայե կանչել, կը հարցնե թե.— Կը տա՞նիս, բան,— նա էլ կասե, որ.— Ինչու չէ, քեզ պես աղային էլ մարդ չը տանի։ Բազար կանեն, փողը գլխանց կառնե ու աղան ալ ծառաներուն կը հրամայե երկու սընդուկ ոսկի լցնել և բառնալ ուղտի վրա, իսկ մյուս ուղտը պատրաստել իրան նստելու։ Ուղտապանի աշկերտը այս ամենը կարդաղընուց հետո աղային էլ կը նստեցնե, հետո մեկը մի ուղտը, մյուսը մեկը զընգզընդալով աղային հաճը կտանեն քառասուն ծառաներն էլ ետևիցը։ Երբ մի քիչ կհեռանան, կըսե.— Աղա, մեղք են ծառաներդ, արձակե թող գնան, ինչքան գան էլի պիտի բաժանվիք, ինչո՞ւ զուր տեղը շարշարվին։

Աղան կըսե.— Այո, լավ ասիր, թող գնան,— և հրաժեշտի ողջույն տալուց հետո ասում է,— Մեր արհեստը պինդ պահեցեք, տանըս լավ նայեցեք։ Եկա՞ եկա, չեկա՞ ինչքան որ կարողութուն ունեմ հավասար բաժանեցեք ու շարունակ մնացեք իմ տան մեջ ու չե՛նձ ողորմի տվեք։

Այս տղան, աղայի ծառաներին ճանապարհ գցելուց հետո, իրա

¹ Բացատրությունն ասացողինն է (Մ. Կ.)։

վարձած ուղտապանի աշկերտին էլ կը ճամբե ու հանգիստ կը շարունակէ ճանապարհը:

Մի քիչ գնալուց հետո աղան կը հարցնեն.— Ո՛ւր է քո քարավանը:

Նա էլ ցույց կուտա հեռւից թե.— Տե՛ս, յանտեղից երևում է, մի քիչ էլ դնանք կհասնենք:

Էլի կը շարունակեն ճանապարհը, աղան կարծես զգում է իր գլխի դալիքը և հարցնում է.— Ո՛ւր են, շեն երևում:

— Ա՛յ, էն գումանը որ կերևա, իմ քարավանն է, մի քիչ էլ, կը հասնենք: (Եվ դիտե՛ք, կովի պոչն էլի յուր մեջքում ունի պահած):

Կը գնան մի քիչ էլ, մի ժայռի կը հասնին, տղան շորս կողմը կը նայե, որ ոչ ոք չկա, ամայութիւն է տիրում այդտեղ, ուստի կանդ է առնում, պոչը մեջքիցը հանում, աղային դէմ անելով դարձյալ ասում է.— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է, մեկ նայիր, աղա, իսիկ ի՞նչ է:

Բայց երևակայեցեք աղայի դրութիւնը էդ րոպեին, լեղին կը պատուվի, արդունը կը ցամաքի, ի՞նչ անի այդ ամայի տեղում: Կը սկսե աղաչել, պաղատել, բայց ուշք դարձնողը ո՛վ է, մտքումը տըղան կրսե. «Դուք շատ շատերին եք վառել, ես էլ ձեզ պիտի վառեմ» ու էլի կըսե.— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է,— ու կը սկսե գարնելը. «Ղառղա՛ է, թե սառչա՛ է, թե պլտրչին է, զառղա՛ է, թե սառչա՛ է, թե պըլտրչին է, զառղա է, թե սառչա է, թե պլտրչին է» ու կուտա շանին. այնքան որ հոգին ավանդած աղան ուղտի վրայից վայր կը ընկնի: Սա կը քաշե մի կողմ, մի բուռը հող կաշե վրան, ինքը ոսկիքը, ուղտերը կառնե ու կէրթա քաղաքը: Գիշերով կը հասնի, յուր շորերը կը հագնի, զընգընդալով սունդուկներով ոսկին տուն կը տանի ու մորը կըսե.— Մարս, արի ոսկիքը տուն տար, կովիս գինն է, այս էրկու ուղտն էլ հետը աղան ինձ ընծայեց, բայց ես ի՞նչ եմ անում ուղտը, ծախեմ, վաղը փող կանեմ:

Ու այդպես էլ արեց: Մի շքեղ տուն էլ վարձեցին, մոր հետ ղուգվեցան ու սկսեցին կարգին ապրուստը:

Էրզրումում մարդ չէղավ, Ստամբուլում աղա էղավ:

